

Den bornholmske Almueskole gennem 400 Aar.

Af K. Thorsen, Rønne.

Det ældgamle, danske Kronland Bornholm staar indenfor Skolevæsenet med den Ejendommelighed at kunne opvise en Almueskole, der er over 400 Aar — ja endnu ældre, sandsynlig en Følge af, at Øens „Herskab“ gennem hele Middelalderen var Erkebispesædet i Lund. Prælaterne velsignede deres Lydland med gode, kirkelige Institutioner. Og Bornholmerne selv var saa vidt oplyste, at de indsaa og hævdede Skolens Betydning.

I Aaret 1512 klagede Bornholms menige Almue til Øens Lands-

ting (ophævet 1813), at der ingen Skole var paa Landet som fordem plejede at være, og de bad, at der maatte holdes en Skole i Rønne til almene Landsens Indbyggers Børn alleenest, samt lovede, at alle — Frimænd, Bønder, Købstadmænd og Vornede vilde give én Skilling aarlig at indbetale til hvert Sogns Sandemand (Sognefoged) inden Mortensdag til Skolemestertøn. Bornholms Overherre, Biskop Byrge i Lund, tilstod da, at der byggedes et Skolehus i Rønne for alle fornævnte Bornholms Indbyggere til Børnenes Skolegang, „saalænge til de vorder femten Aar gamle; siden maa de sende dem anden Steds, om dem saa tykkes“. Skolepengene skulde i Købstæderne indbetales til Byfogden. Det var saaledes en Almenskole fælles for Land og By, opretholdt ved Bidrag fra alle Samfundsklasser.

Denne Skole af 1512 gik i nogle Aar, men blev nedlagt under Reformationskampene og det første kvart Aarhundrede af Lübeckervældet paa Bornholm.

Aar 1550, 23. Maj, var Almuen atter samlet paa Bornholms Lands-ting og paahørte Kongens (Kristian den Tredie, der trods Lübeckerne havde Overmyndighed i Kirke og Skolesager) Klage og alvorlige Befaling om Skolens Genrejsning, fremsat af Landsprovsten Arvid Pedersen, kraftig støttet af Biskop Frans Vornordsen og den lyske Hovedsmand Hermand Boitin. Kravet lød, at den Skole i Rønne som det menige Landskab selv havde „begeret, forfordret og samtykket“ uforsomt af samme menige Landskab skulde optages igen og derefter „med al Flid og Magt opholdes“. Frimændenes Repræsentanter samt de ældste Bønder med alle Sandemænd og nogle Køb-

stadmænd gik ud af Retten (Lands-
tinget holdtes i Aakirke Vaabenhus)
til Raadslagning og svarede derefter,
at „menige Landskab var tilfreds,
naar Landet fik en god, from og lærd
Skolemester til at lære Børnene Guds-
frygt og gode Kundskaber, og vilde
de dertil opholde samme Skole i
Rønne, som de sig i Erkebisp Byr-
ges Tid havde forpligtet. Det bestem-
tes, at de af Sandemændene opkræ-
vede Skolepenge skulde oplægges hos
Borgmesteren i Rønne.

Da Bidragene til Skolemesteren
indgik trægt, maatte Kong Frederik
den Anden 30. Maj 1578 udsende et
aarent Brev til Bornholmerne om
„redeligt at udgive den vedtagne Ene-
steskillig hver til Skolen i Rønne“,
en Skat, der altsaa ved den Tid alle-
rede havde henved trekvart Aarhun-
dredes Hævd.

Denne bornholmske Almueskole
var ikke præget af nogen synderlig

høj Standard. Maalt med Nutidens
Aen vilde man nærmest kalde den
en Pogeskole. Formuende Bornhol-
mere sendte da ogsaa deres Børn
paa Skolegang udenfor Øen. Saaledes
hedder det om den 1588 fødte Oluf
Køfoed (Søn af den bornholmske
Frimand Peder Køfoed), at han fra
sit tolvte Aar blev sat i en „Skriffue
oc Regne Skole“ i Kolberg i Pom-
mern. Men han opnaaede ogsaa at
blive Raadmand i Rønne (1618—24)
og Borgmester i Ystad (1624—36).

Ved Lundevispen Poul Mortensens
Visitats 10. Juli 1616 fandtes i Rønne-
Skolen 29 Dreng og 9 Piger, men
Børnene viste sig ved Overhøring
yderst tarvelige og ukyndige, alle
endnu i Staveklassen. 1621 fandt den
nye Biskop, Doktor Mads Jensen Me-
delfart, Skolen intel værd; den stod
tom efter den store Byldepest 1619;
Skolemestrene fik heller ikke den bedste
Lov. En af dem, Anders Mikkel-

sen (1612—15) vakte Borgernes skarpe
Anke over hans grove Forsømmelser
af Skolegeringen. Efterfølgeren, Da-
vid Tileman, Malmø, „overtraadte gro-
veligt det sjette Bud“. Og den næ-
ste, Jens Mikkelsen, maatte love
Biskoppen større Flid og renere Sæder
for Fremtiden.

Men en Skole var det dog om-
end aldrig saa ringe.

Rønne-Skolen laa selvfølgelig ube-
kvent for Børnene fra Ostbornholm.
Nexo-boerne klagede derfor Aar 1616
over, at det ikke var bleven dem til-
ladt at underholde en Degn, som til-
lige kunde oplære deres Børnelok i
K a t e k i s m u s og S k r i v n i n g; de
udlovede i aarlig Rektorlon 20 Joa-
chimsdaler, fri Bolig og Underhold.
Ved Bispevisitats 1621 fandtes 12
Dreng i Nexo-Skolen, men „de var
ringe indøvede i deres Katekisme og
forsømte Skolen om Sommeren for
at vogte Kvæg“. Rønne-Skolen, hvis

Lærer ved den Tid ogsaa kaldes Rektor, havde da kun Born i Staveklassen. Her er altsaa, trods Rektornavnet, ikke Tale om nogen lærd Skole, men Udtrykket Rektor er bibeholdt fra Latinen, som naar der allerede Aar 1380 nævnes *rectoris plebani* i Ronne (Borgmester eller Fattigforstander).

Ved Aar 1670 indførte man dog — imod Borgerskabets Vilje — enkelte Timer elementær Undervisning i Latin ved Ronne-Skolen. Men den hævdede sig stadig som først og fremmest værende Dansk-Skole. Dens Bygning, tæt nord for Kirken ses paa Resens Kort 1689. Aar 1706 klagede Borgerskabet over Skolehusets daarligere Forfatning. I „Ronne Scholes Regnskabs Bog“, paabegyndt 1715, beskrives Bygningen dette Aar som et otte Stolperum Hus af murede Vægge med Egestolper, Teglstenstag og en muret Skorsten samt ti Vinduer. For-

uden en tre Fags Skolestue med Trægulv og Bilæggerovn var der to mindre Kamre, et med Trægulv og Kakkelovn, et med Lergulv, samt i Husets nordre Ende et Brænderum. Dette gamle forfaldne Skolehus (maaske hint fra 1512) blev 1723 ombygget fra Grunden af. At Bygningen sørterede under Ronne Kommune ses af Byens Kæmnerprotokol, hvor der Aar 1729 er anført Udgift til en Brønd samt Brolægningen i Skolegaarden. At det har været en kommunal Friskole ses af Biskop Herslebs Indstilling og Statsraadets Erklæring af 18. Juni 1742: „Som Kongelig Majestæt gerne ser, at der bliver indrettet en latinsk Skole paa Bornholm“, men Biskoppen maatte svare, „at til en saadan fattedes ganske Penge til Lærerkrafter, og selv om Skolen fik saadanne, vilde den mangle Disciple. Endeligt maatte da ogsaa oprettes en anden dansk Kristendoms

Skole i Ronne til fri Undervisning for Fattigborn, hvortil intet Raad vidstes“.

Der var 30 Elever i Ronne Skolen dette Aar. Heraf læste ganske vist 7—9 Elever lidt forberedende Latin, men Borgerskabet kunde (i Kampen mellem Principperne Latin- eller Dansk Skole) med Styrke hævde Skolens oprindelige og stadig paakrævede Formaal: „at Rektorpengene udrededes af hvert Hus i Byen for at dets Born kunde lære Læsning, Skrivning, Regning, Logik og lidt Navigation.

Man ser heraf, at Skolen siden 1600 Tallet er gaaet betydelig frem i de praktiske Fag. (Sluttes).

Den bornholmske Almueskole gennem 400 Aar.

Af K. Thorsen, Rønne.
(Sluttet.)

De to Skoler i Rønne og Nexø var endnu ved den Tid Bornholms eneste. En kongelig Kommission, der 1739 blev sendt til Øen, berettede, at »hverken i de andre Kiøbsteder, eller paa Landet i 15 Sogner findes een eenst vel inrettet Skøle, thi der er kons i et eller andet Sogn een Bonde, som lærer Ungdommen at læse og Deres Christendom«. Kommissionen foreslaar, at de bornholmske Gildeshuse skulle afskaffes til Fordel for Skoler, at visse Bøder skulde tilfalde en oprettet Skolekasse og andet mere. Der blev nu oprettet saadanne Kasser i Sogne-

ne, administreret af Kirkeværgen og indført i Kirkeregnskabet (blandt andet de saakaldte »Lysepenge«). Men med Skolebygninger var det endnu smaat bevendt. I Landsognene hjalp man sig frem med »Degnelæsning« og tilhørende »Degnegilde«. »1784 15. Marts var Degnen her og læste for Børn«, skriver en Bonde i Klemensker Sogn i sin Dagbog. Samme Sogn havde Aar 1782 modtaget en Gave paa 100 Rigsdaler fra et ubenaevnt Selskab i Kobenhavn til en Skolebygning. 1789 ejede Sognets Skolekasse 553 Rdl., men endnu hengik over fyrretyve Aar, inden Skolebygningen blev til Virkelighed. Skolekassernes Midler haandlagdes ofte til andre Formaal (Udlaan til Kirker og Præstegaarde); 1809 under Krigen med England og Sverige indkaldtes samtlige Sognes Skolekapituler til Di-

posita for den kgl. Kasse i Amtstuen. Saaledes var Stillingen i Landsognene. I Købstæderne gik det bedre. Her voksede Skolen frem væsentlig ved Tilskud af Private.

Nexø-Skolen blev 1742 omorganiseret til udelukkende Dansk Skole. 1743 oprettedes en Skole i Aakirkeby, men det kneb med Midler til en Lærer. En Murer var 1751 Skoleholder, men blev snart ked af denne uvante Bestilling. Skolen i Svaneke oprettedes og approberedes ved Reskript af 15. Maj 1750. Det første Skolehus blev 1810 kendt ubrugeligt til sit Formaal. I Allinge tilbød en Borger, Peder Holm, (1779) at skænke 600 Rdlr. til en Skole, og Borger i Hasle Søren Malm testamenterede 1781 133 Rdlr. til Hasle Skolen, der oprettedes 1789.

Men det var særlig de store Le-

gater fra Etatsraadinde Koefoed, der i en pengeknapp Tid kom de bornholmske Købstadskoler tilgode. Ved Gavebrev af 2. December 1812, konfirmeret 27. Januar 1813, fik Borgerskolerne følgende Kapitaler: Nexø 6000, Svaneke 6000, Rønne 6000, Hasle 2000 Rigsdaler. Særlig Rønne-Skolen maatte være Etatsraadinden og hendes Slægt taknemlig. Thi ved Aar 1787 var der gjort Attentat paa denne 1512 oprettede »Danske Kristendoms Skole«. Rektor, Professor Andreassen fejede ud saavel Kristendoms- som Skrive- og Regneundervisningen. Alle hans Drenges skulde læse Latin, og for Piger var der ingen Plads. Det hjalp ikke, at Borgerne skarpt paataalte, at Byen pludselig stod uden dansk Skoleundervisning, selv om det var en Trøst, at den latiniserede Skole maatte flytte til Rektorens

privat købte Ejendom. Borgernes ældgamle Skolehus stod uanstøt. Men Skolen var i Dødvande. Endog Kordegne- og Kirketjenesten var taget fra den til Fordel for Latin-skolen. Men Borgerskabet fremsatte stadig stærkere Krav om Genoprettelse af deres Skoles Rettigheder. Og i Begyndelsen af 1800-Tallet lysnede det atter. Ved kgl. Resolution af 20. December 1805 blev det paabudt, at Kordegne- og Kirketjenesten atter skulde overflyttes til den danske Skoles Lærere og Disciple. Samme Aar var dannet en Skoledirektion, bestaaende af tre fremragende Borgere, og Skolen blev genopført, en grundmuret Bygning ved Byens store Torv, rejst specielt ved Midler skænket af Etatsraadinde Koefoeds Slægt. Den gamle Skoles Grund ved Kirken solgtes til Fordel for den nye Skole. Saa-

ledes stod Rønne godt rustet til at opfylde Kravene af Skoleloven 1814. Skolebygningen udvidedes 1823. Denne hundreaarige Skole gør i Dag udmærket Tjeneste som — Amtsbibliotek.

I Svaneke benyttede man 1814 Tinghuset til Skole. 1816 købte man et 4 Fags Hus, som indrettedes til Skolebygning. Det havde klinede Vægge og Straatag. Det ene Fag oploges af Forstue og Skorsten, de øvrige Fag var Skolestue. Højde fra Gulv til Bjælke var kun 3¼ Alen. 1823 købtes imidlertid en Bygaard, i hvis anselige Stuehus blev indrettet saa gode Lokaler, at de benyttedes helt til — 1925, da en moderne Skole blev opført.

I Hasle, hvor Undervisningen var foregaaet i Kirkens Vaabenhus, købtes 1790 et Hus til Skole. Skoleholderens Løn var: 3 Skilling ugent-

lig for at lære et Barn at læse, 4 Skilling, dersom det skulde lære at skrive, og 6 Skilling, om det ogsaa skulde lære Regning. Intet Under, at Lærerne enten var uduelige eller klagede over Lønnen. 1824 købtes en Længe af en Købmandsgaard og indrettedes til Skole. Det var et stort Fremskridt. Over Indvielsen kastede Kongehuset Glans, som Indskriften paa en Sandstenstavle i Bygningens Gavl lød: »Oplysningens, Dydens og Menneskehedens Ven, Prinds Christian Frederik til Danmark glædede Hasle med sin Nærværelse, da den nye Borgerskole blev indviet af Sognepræsten Hrr. Mahler den 15. Juli 1824. Hans Højheds Minde bliver varigt som Klippen, hvorpaa Skolen er er grundfæstet«. Denne Skole gjorde Tjeneste til 1853, da en ny, grund-

muret Skolebygning opførtes, den nuværende Skoles ældste Del.

I Allinge benyttedes den gamle Bindingsværks-Skolebygning indtil 1890, da en ny Skole opførtes.

I Nexø byggedes 1815 en ny Skole, der udvidedes 1825. Den nyeste Borgerskole er opført 1883.

I Købstæderne gik det saaledes nogenlunde godt med Opfyldelsen af de Krav til Skolebygninger, Skoleloven af 1814 stillede. Men mere trægt gik det i Landsognene. Der rejste sig flere Steder en stærk Modstand, og de mest genstridige Sogne maatte tvinges ved Domstolene. Loven blev derfor ikke fuldt gennemført før i sidste Halvdel af 1820'erne. Flere Steder købtes de gamle Degnegaard til Skoler, eller Gildes-Husene, de saakaldte Gildesboer, der allerede

1739 som nævnt var bragt i Forslag. Da det kneb med at faa uddannede Lærere, oprettedes et Seminarium ved Nylars Præstegaard, hvorfra der i 1820'erne—40'erne udgik adskillige gode Lærerkrafter. 1896 oprettedes i Nexø Bornholms private Seminarium, der dog maatte nedlægges 1917.

Paa den bornholmske Almueskole er i senere Aar ofret Millionbeløb til Bygninger og Undervisningsmidler.

Udviklingen gennem de 400 Aar ses af den ældgamle Skolebygning i Arnager med sit Straatag og Lervægge, sine faa og smaa Vinduer, i Forhold til den moderne Bygning, Skolen i Svaneke, indviet 1925.

